

REFERENCES:

1. Kopytko A. A. Change management when implementing project-based management in organizations / A. A. Kopytko // project Management and production development: Sat.Sciences.PR. – Lugansk: type-in the DREAM by V. Dal, 2010. – № 3(35). – P. 5-10. – Mode of access: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/35/10koouo.pdf>
2. Sharuhen A. P. Psychology of management [Text]: textbook / A. P. Sharuhen. – SPb.: It, 2005. – 352 p.
3. Hryshyna V. V. Theoretical bases of organizational and communication support of effective management at the enterprise/ Bulletin of Volyn Institute of Economics and management// Volyn Institute of Economics and management, 2016, № 14. - P. 37.
4. Build data warehouses, create multidimensional databases, introduction systems business intelligence (BI) [Electronic resource] // Website of the company LANIT. – Electronic data. – Mode of access: http://lanit-consulting.EN/services/db_bi/.
5. Terletskaya Yu. A., Ivanyuk V. V., Iivinyuk G. V. Economics and management / Y. A. Terletskaya, V. V. Ivanyuk, V. G. Litvinyuk.-Chernivtsi, 2014. - Vol. I. – P. 238-245.
6. Romaniv T. V. Communication base portfolio of projects of the organization [Text] / T. V. Romaniv // Journal of the National technical University "KHPI". – 2014. – Vol. 3. – P. 101-105.
7. Romaniv T. V. Models and methods of management of communication barriers of complex projects based on value oriented approach/ the Dissertation on competition of a scientific degree of candidate of technical Sciences, Kharkiv – 2015.
8. Turner, John. Rodney. Guidelines for project-oriented management / Translate from English. under the editors by Voropaeva V.I. – M.: Publishing house. Grebennikov House, 2007. – 552 p.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА СТАН КОНКУРЕНЦІЇ НА АГРОПРОДОВОЛЬЧОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

THE STATE AND TENDENCIES OF COMPETITION IN THE AGRO-FOOD MARKET OF UKRAINE

У статті досліджено стан конкуренції на агропродовольчому ринку України. Визначено галузі національного господарства, що формують склад учасників агропродовольчого ринку. Виявлено частки найбільших суб'єктів господарювання на ринку агропродовольства. Проаналізовано динаміку змін часток агропродовольчого ринку найбільших суб'єктів господарювання. Визначено основні тенденції розвитку конкурентних відносин на ринку агропродовольства.

Ключові слова: конкуренція, конкурентні відносини, монополія, олігополія, галузь, ринок, ринкова частка, концентрація.

В статье исследовано состояние конкуренции на агропродовольственном рынке Украины. Определены отрасли национального хозяйства, которые формируют состав участников агропродовольственного рынка. Выявлены доли самых крупных

субъектов хозяйственной деятельности на рынке агропродовольствия. Проанализирована динамика изменений долей агропродовольственного рынка самых крупных субъектов хозяйственной деятельности. Определены основные тенденции развития конкурентных отношений на рынке агропродовольствия.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентные отношения, монополия, олигополия, отрасль, рынок, доля рынка, концентрация.

The state of competition on the agro-food market were investigated. The industries of national economy, which are the participants of agro-food market, were explored. The market shares of the biggest enterprises of the agro-food market were revealed. The main tendencies of competitive relations on the agro-food market were identified.

Key words: competition, competition activity, monopoly, oligopoly, industry, market, market share, concentration.

УДК 339.137.2

Калініченко Б.В.

аспірант відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків
Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України

Постановка проблеми. Агропродовольчий ринок України включає в себе продукцію галузей реального сектору національної економіки. Наявність обмежень конкурентних відносин між виробниками агропродовольства позначається на ринковій результативності та впливає на добробут суспільства. Аналіз конкурентних відносин на ринку агропродовольства надасть можливість виявити сегменти ринку, на яких існують обмеження конкуренції, що створюють несприятливі структурні передумови конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці, в яких досліджуються процеси конкуренції,

її сучасні форми та методи, галузеві ринки, їх організація та структура належать таким зарубіжним ученим, як: Дж. Робінсон [1], Э. Чемберлін [2], М. Портер [3], Луїс М.Б. Кабраль [4], Ф. Шерер, Д. Росс [5].

Вагомий внесок у дослідження галузевих ринків здійснили такі вітчизняні науковці, як: В. Точилін, Т. Осташко, О. Пустовойт [6], В. Лагутін [7], А. Ігнатюк [8], А. Герасименко [9] та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення тенденцій та аналіз стану конкуренції на агропродовольчому ринку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агропродовольчий ринок – це складна система

економічних відносин та інститутів, що забезпечують просування продукції сільського господарства та продовольства до кінцевого споживача. Особливостями ринку агропродовольства є сезонний характер виробництва, залежність від погодних умов, волатильність урожаїв і, як наслідок, ризикованість та нестабільність ведення господарської діяльності, різкі коливання обсягів валових зборів та доходності виробників. Через сезонний характер виробництва сільське господарство має потребу в залученні додаткових джерел фінансування оборотних коштів [5, с. 282].

Сільське господарство та харчова промисловість є системоутворюючими галузями економіки України. Товари тваринництва, рослинництва та продукція харчової промисловості слугують предметом купівлі-продажу на ринку агропродовольства. Харчова промисловість тісно пов'язана із галуззю сільського господарства, а отже, розвиток конкуренції в одній із галузей має вплив на агропродовольчий ринок у цілому. За даними звітів Антимонопольного комітету України у сфері АПК, частка товарів, робіт і послуг здебільшого реалізується за сприятливих для конкуренції структурних передумов (рис. 1).

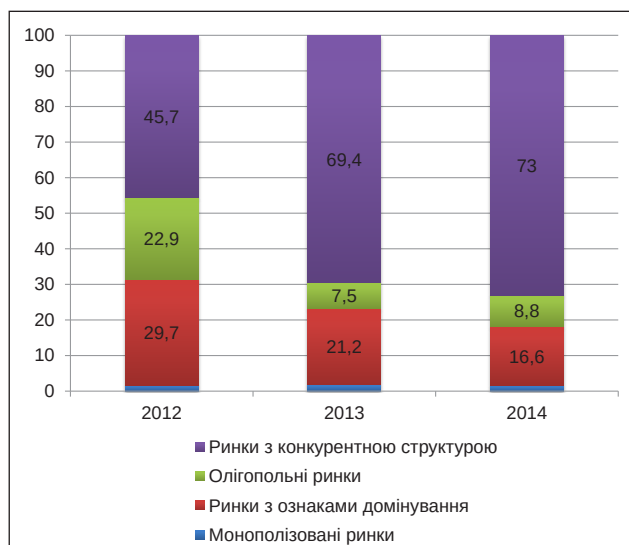

Рис. 1. Динаміка структурних передумов конкуренції у сфері АПК у 2011–2014 рр., %

Джерело: складено автором на [10–12]

Динаміка структурних передумов конкуренції у сфері АПК демонструє зростання частки ринку з конкурентною структурою в 2012–2014 рр. на 27,3%. Майже втричі скоротилася частка олігопольних ринків, яка в 2012 р. становила 22,9%, а в 2014 р. – 8,8%. Частка ринку з ознаками домінування зменшилася вдвічі і в 2014 р. становила 16,6%. Через переважно конкурентну структуру ринків аграрної сфери четверта частина ринків має ознаки домінування та функціонує в умовах олігополії, а повністю монополізованими лишаються 1,6% аграрних ринків.

Якщо конкурентна структура ринку недосконала, ефективність розподілу виробничих ресурсів у суспільстві починає зменшуватися. Зростає ймовірність установлення виробником такої ціни на товар чи послугу, що перевищуватиме граничні витрати виробництва додаткової одиниці продукції [4, с. 654–659].

В українському законодавстві монопольним становищем суб'єкта господарювання визнається ситуація на ринку товару, коли підприємство не має жодного конкурента, не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших учасників ринку до закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів для входу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин.

Згідно із Законом України «Про захист економічної конкуренції», Антимонопольний комітет визнає домінуючим становище суб'єкта господарювання, якщо частка підприємства на ринку товару перевищує 35%. Сукупна частка трьох суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належить частка більша 50%, а п'ятьом – більше 70%, також є ознаками обмеження конкуренції на ринку [9].

За класифікатором внутрішньої економічної діяльності ринок агропродовольства включає в себе продукцію сільського господарства та переробної промисловості (табл. 1).

Оцінку конкурентного середовища агропродовольчого ринку доцільно проводити на основі аналізу ринкових часток підприємств сільського господарства та переробної промисловості.

Для оцінки характеру розподілу ринкових часток між конкурентами зазвичай користуються показником, що відображає міру концентрації виробництва в галузі. Відповідно до прийнятої практики розрахунку, використовується показник концентрації CR, який ураховує сукупність ринкових часток одного (CR1), трьох (CR3) та п'яти (CR5) найбільших підприємств, що реалізують максимальні обсяги продукції в загальному обсязі реалізації продукції на ринку:

$$CR_k = \sum_{i=1}^k OP_i, \quad (1)$$

де OP_i – обсяг реалізації продукції i -того підприємства, тис. грн.

Результати дослідження розподілу ринкових часток на ринку агропродовольства свідчать про наявність обмежень конкуренції серед суб'єктів економічної діяльності.

Так, у галузі сільського господарства в умовах недосконалої конкуренції здійснювалося вирощування прядивних культур, вирощування брукви, кормового буряку, кормової зелені, конюшини, люцерни, еспарцету, кукурудзи на корм, кормової капусти, гречки на корм, насіння кормового буряку, квітів, насіння квітів, вирощування тропічних і субтропічних фруктів, вирощування цитрусо-

вих, вирощування ягід, горіхів, плодів дерев і чагарників, вирощування пряних, ароматичних і лікарських культур, оброблення насіння для відтворення та діяльність сільськогосподарських підприємств, які поєднують тваринництво і рослинництво без визначення спеціалізації (табл. 2).

Агропродовольчим ринкам переробної промисловості, зокрема виробництву продуктів харчування, напоїв та тютюнових виробів, притаманні обмеження процесів конкуренції (табл. 3).

Економічна діяльність підприємств харчової промисловості спеціалізованих на виробництві м'яса свійської птиці, переробленні та консервуванні картоплі, виробництві фруктових і овочевих соків, виробництві олії та тваринних жирів, маргарину і подібних харчових жирів, виробництві морозива, крохмалів та крохмальних продуктів, виробництві макаронних виробів та подібних борошняних виробів, виробництві какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів, вироб-

Таблиця 1

Класифікація продукції ринку агропродовольства за видами економічної діяльності

Вид діяльності	Продукція сільського господарства
Вирощування однорічних і дворічних культур	Зернові; бобові; насіння олійних культур; рис; овочі; баштанні культури; коренеплоди; бульбоплоди; цукрова тростина; тютюн; прядивні культури;
Вирощування багаторічних культур	Виноград; тропічні і субтропічні фрукти; цитрусові; зерняткові фрукти; ягоди; насіння плодів культур; їстівні горіхи; чагарники; олійні плоди; культури для виробництва напоїв; пряні, ароматичні і лікарські культури; наркотичні культури;
Відтворення рослин	Рослини для висаджування; рослини для декоративних цілей; рослини для одержання цибулин бульб і коренеплодів, паростків, пагонів, грибниць
Тваринництво	Рогата худоба молочних порід; молоко; м'ясо; коні, віслюки, мули, лошаки; вівці та кози; вовна; свині; свійська птиця; яйця; хутрові тварини та хутро; шкура, шкіра; равлики та молюски розведені на фермі; шовкопряд, кокони шовкопряда; мед та бджолиний віск
	Продукція переробної промисловості
Виробництво харчових продуктів	Яловичина, баранина, кролятина, верблюжатино тощо; м'ясо свійської птиці; пір'я та пух свійської птиці; м'ясопродукти; консерви картоплі; фруктові та овочеві соки; джеми; мармелад; варення; олія та тваринні жири; маргарин та подібні харчові жири; молочна продукція, масло та сир; морозиво; борошно та крупи; крохмаль; хліб; борошняні вироби; цукор; какао, шоколад, кондитерські вироби; чай та кава; прянощі та приправи; готова їжа та страви; дитяче харчування та дієтичні продукти; готові корми для тварин
Виробництво напоїв	Алкогольні напої; вино; сидр; солод; пиво; безалкогольні напої; мінеральні води та води, розлиті у пляшки;
Виробництво тютюнових виробів	Сигарети, сигари, люльковий тютюн, жувальний та нюхальний тютюн

Джерело: розроблено автором на основі [13]

Таблиця 2

Частки найбільших суб'єктів господарювання за КВЕД на ринках продукції сільського господарства в 2012–2014 рр.

Вид економічної діяльності	CR1, %			CR3, %			CR5, %		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Вирощування прядивних культур	48,3	97,3	100,0	97,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Вирощування інших однорічних і дворічних культур	49,2	43,7	62,0	62,2	57,9	78,4	70,5	65,1	82,97
Вирощування тропічних і субтропічних фруктів	46,1	100,0	-	100,0	100,0	-	100,0	100,0	-
Вирощування ягід, горіхів, інших плодів дерев і чагарників	36,6	95,5	42,1	60,7	97,7	58,9	70,3	98,3	66,2
Вирощування пряних, ароматичних і лікарських культур	-	25,6	78,2	60,4	65,5	90,1	72,1	77,7	96,1
Змішане сільське господарство	41,6	33,2	27,4	79,9	66,9	65,97	88,0	79,6	85,99
Оброблення насіння для відтворення	93,7	37,7	-	97,4	90,97	-	98,5	96,5	-
Виробництво м'яса свійської птиці	-	24,4	38,9	56,8	50,2	60,3	72,1	63,8	71,7

Джерело: розраховано автором на основі [14]

ництві чаю та кави, готової їжі та страв, дитячого харчування та дієтичних харчових продуктів, виробництві готових кормів для домашніх тварин, виробництві сидру та інших плодово-ягідних вин, недистильованих напоїв зі зброджуваних продуктів, пива, солоду, безалкогольних напоїв, мінеральних вод та інших вод, розлитих у пляшки, здійснювалася в умовах олігополії, монополії або в межах ринку з ознаками домінування.

Лідерами ринків переробної промисловості за обсягами виробництва продукції в 2012–2014 рр. є підприємства, що виробляють фруктові та овочеві соки, маргарин та подібні харчові жири, морозиво, какао, шоколад та цукрові кондитерські вироби, тютюнові вироби, пиво, безалкогольні напої, мінеральні води та інші води, розлиті у пляшки (рис. 2).

Сегмент агропродовольчого ринку з виробництва тютюнових виробів з 2012 р. демонструє

динаміку скорочення ринкової частки одного найбільшого підприємства на 3% у 2014 р. Частка ринку найбільшого виробника фруктових та овочевих соків у 2014 р. порівняно з 2012 р. зменшилася на 7%. Зменшення на 16% ринкової частки найбільшого суб'єкта господарювання спостерігаються у сегменті виробництва маргарину та подібних харчових жирів. Натомість виробники м'яса свійської птиці та морозива у своїх сегментах збільшили ринкові частки в 2014 р. на 14,5% та 14,3% відповідно порівняно з 2012 р. Незначним зменшенням ринкової частки у 2014 р. одного найбільшого підприємства відзначилися виробники какао, шоколаду, цукрових кондитерських виробів, пива, безалкогольних напоїв, мінеральних вод та інших вод, розлитих у пляшки.

На рис. 3 зображено, як змінювалася ринкова частка на агропродовольчому ринку трьох найбільших підприємств по сегментах ринку.

Таблиця 3

Частки найбільших суб'єктів господарювання за КВЕД на ринках продуктів харчування, напоїв та тютюнових виробів у 2012–2014 рр.

Вид економічної діяльності	CR1, %			CR3, %			CR5, %		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Перероблення та консервування картоплі	39,1	75,98	54,8	88,0	100,0	88,0	98,8	100,0	98,8
Виробництво фруктових і овочевих соків	41,2	34,54	34,22	70,2	80,77	80,87	84,3	91,03	91,04
Виробництво маргарину	45,3	46,2	28,9	65,6	75,4	67,67	77,8	87,3	87,2
Виробництво морозива	-	25,67	40,08	51,7	54,3	76,7	74,2	75,1	89,2
Виробництво крохмалів та крохмальних продуктів	53,3	50,1	50,7	98,9	77,7	97,5	100,0	97,7	99,7
Виробництво макаронних виробів та подібних борошняних виробів	40,1	50,9	49,7	63,8	72,4	77,1	74,9	82,8	85,1
Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів	44,0	41,8	43,4	71,2	65,6	66,4	79,9	75,8	76,1
Виробництво чаю та кави	-	21,7	26,0	62,1	54,8	57,97	85,1	80,5	80,1
Виробництво готової їжі та страв	49,1	31,58	43,2	80,5	65,55	80,3	85,3	78,72	88,1
Виробництво дитячого харчування та дієтичних харчових продуктів	67,8	59,8	82,98	95,7	93,2	97,8	98,7	98,30	99,98
Виробництво готових кормів для домашніх тварин	44,7	59,0	39,9	79,8	84,4	90,8	94,8	95,5	96,5
Виробництво сидру та інших плодово-ягідних вин	44,7	47,0	58,4	79,1	88,23	96,9	90,3	96,3	99,97
Виробництво інших недистильованих напоїв зі зброджуваних продуктів	38,2	38,16	52,34	75,1	68,2	73,4	92,7	82,5	88,4
Виробництво пива	-	36,0	34,4	86,1	88,9	89,8	95,8	95,6	96,9
Виробництво солоду	65,8	67,9	84,0	84,6	86,5	98,3	92,1	97,5	99,95
Виробництво безалкогольних напоїв; виробництво мінеральних вод та інших вод, розлитих у пляшки	-	32,5	29,8	51,0	53,2	52,6	-	61,1	61,6
Виробництво тютюнових виробів	62,0	60,7	58,8	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано автором на основі [14]

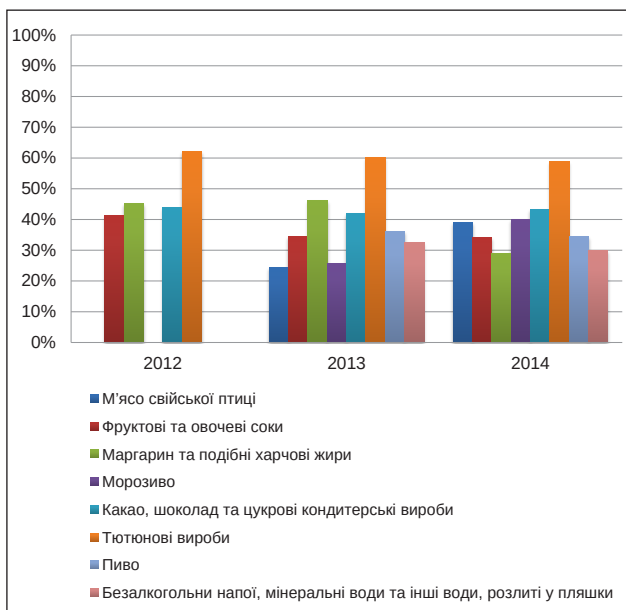

Рис. 2. Динаміка змін ринкової частки (CR1) на агропродовольчому ринку в 2012–2014 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [14]

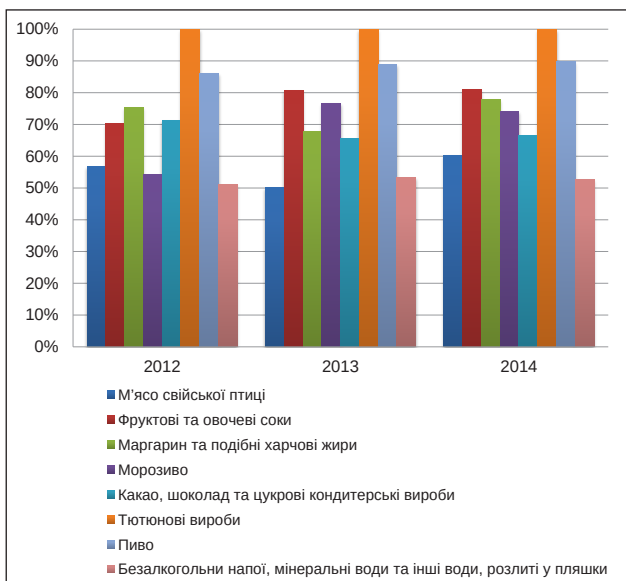

Рис. 3. Динаміка змін сукупності ринкових часток (CR3) на агропродовольчому ринку в 2012–2014 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [14]

У сегменті виробництва тютюнових виробів із 2012 по 2014 р. сукупність ринкових часток трьох найбільших учасників ринку становить 100% та є незмінною. Сукупність ринкових часток трьох найбільших підприємств, що спеціалізуються на виробництві какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів, зменшилася на 4,6% у 2014 р. порівняно з 2012 р. На інших сегментах агропродовольчого ринку спостерігалось збільшення сукупності ринкових часток трьох найбільших підприємств. Зростання сукупності ринкових час-

ток трьох найбільших виробників м'яса свійської птиці становило 3,5%, виробників фруктових та овочевих соків – 10,7%, виробників маргарину та подібних харчових жирів – 2,4%, виробників морозива – 19,9%, виробників пива – 3,7%, виробників безалкогольних напоїв, мінеральних вод та інших вод, розлитих у пляшки, – 1,6%.

На рис. 4 зображено, як змінювалася ринкова частка на агропродовольчому ринку п'ятьох найбільших підприємств по сегментах ринку в 2012 – 2014 рр.

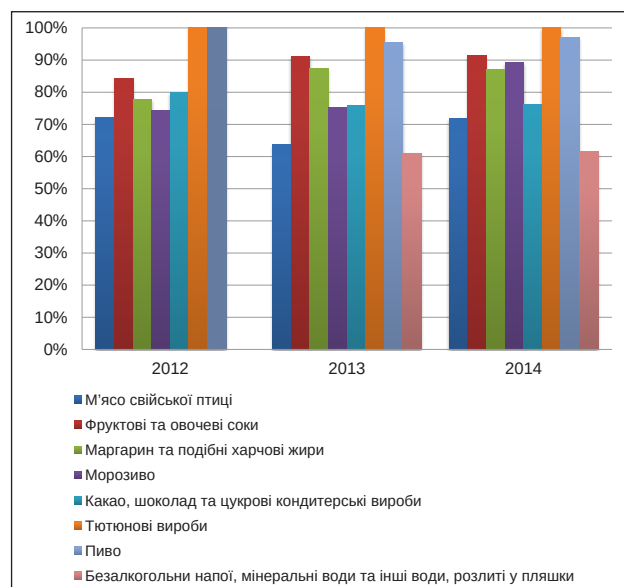

Рис. 4. Динаміка змін сукупності ринкових часток (CR5) на агропродовольчому ринку в 2012–2014 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [14]

Сукупність ринкових часток п'ятьох найбільших виробників м'яса свійської птиці скоротилася на 0,3% у 2014 р. порівняно з 2012 р., виробників какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів – на 3,9%. Інші сегменти агропродовольчого ринку відзначаються зростанням сукупності ринкових часток п'ятьох найбільших підприємств. Серед виробників фруктових та овочевих соків збільшення показника CR5 становило 7,1%, морозива – 15%, пива – 1,1%, маргарину та подібних харчових жирів – 9,4%, безалкогольних напоїв, мінеральних вод та інших вод, розлитих у пляшки, – 0,5%.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, агропродовольчий ринок України функціонує здебільшого в умовах вільної конкуренції. Однак майже третина сегментів ринку агропродовольства мають ознаки домінування та за конкурентною структурою є олігопольними або монополізованими. Виробники м'яса свійської птиці, фруктових та овочевих соків, маргарину та подібних харчових жирів, морозива, какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів, тютюнових виробів, пива, безалкогольних

напоїв, мінеральних вод та інших вод, розлитих у пляшки, формують сегменти агропродовольчого ринку, що діють в умовах недосконалої конкуренції. Оскільки ринок агропродовольства, зокрема діяльність виробників галузей сільськогосподарства та переробної промисловості, має тенденції до обмеження вільної конкуренції, питання розвитку конкурентних відносин на агропродовольчому ринку потребує подальшого наукового дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чемберлін Е. Теорія монополістическої конкуренції: переорієнтація теорії стоимості / Е. Чемберлін ; пер. с англ. ; под ред. Ю.Я. Ольсевича. – М. : Економіка, 1996. – 351 с.
2. Портер М. Конкуренція : [учебное пособие] / М. Портер. – М. : Вільямс, 2000. – 495 с.
3. Кабраль Луїс М.Б. Організація отраслевих ринків: ввідний курс / Луїс М.Б. Кабраль ; пер. с англ. – Минск : Новое знання, 2003. – 356 с.
4. Шерер Ф., Росс Д. Структура отраслевих ринків / Ф. Шерер, Д. Росс ; пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 698 с.
5. Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз / В.О. Точилін, Т.О. Осташко, О.В. Пустовойт [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 640 с.
6. Конкуренція і конкурентна політика: категорії та поняття / В.Д. Лагутін, О.О. Бакалінська, О.В. Вертелева [та ін.] ; за заг. ред. В.Д. Лагутіна. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 320 с.
7. Ігнатюк А.І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання : [монографія] / А.І. Ігнатюк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 465 с.
8. Герасименко А.Г. Ринкова влада: джерела, масштаби, наслідки : [монографія] / А.Г. Герасименко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 600 с.
9. Про захист економічної конкуренції : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 28. – С. 331.
10. Звіт Антимонопольного комітету за 2015 рік : Розпорядження Антимонопольного комітету України від 14.03.2016 № 3-рп [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua>.
11. Звіт Антимонопольного комітету за 2014 рік : Розпорядження Антимонопольного комітету України від 12.03.2015 № 6-рп [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua>.
12. Звіт Антимонопольного комітету за 2013 рік : Розпорядження Антимонопольного комітету України від 14.03.2014 № 131-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua>.
13. Класифікатор видів економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kved.ukrstat.gov.ua/index.html>.
14. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.